

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI ICHKI ISHLAR VAZIRLIGI AKADEMIYASI



HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI
FAOLIYATI KURSANTI
ABDULLAYEV OG'ABEK,
HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI
KAFEDRASI O'QITUVCHISI
VOXOBJONOV DILMUROD

PROFILAKTIKA INSPEKTORINING "OG'IR TOIFA" DAGI YOSHLAR BILAN HUQUQBUZARLIKNING MAXSUS VA YAKKA TARTIBDAGI PROFILAKTIKA CHORA-TADBIRLARNI AMALGA OSHIRISH FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada profilaktika inspektorlarining "og'ir toifa"ga kiruvchi yoshlar bilan ishlash faoliyati, ularning huquqbuzarlik sodir etishining oldini olishga qaratilgan maxsus va yakka tartibdagi profilaktika chora-tadbirlari tahlil qilinadi. Shuningdek, amaldagi tizimdagi muammolar, ularni bartaraf etish yo'llari hamda profilaktika samaradorligini oshirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: profilaktika inspektori, og'ir toifa yoshlar, huquqbuzarlik, yakka tartibdagi profilaktika, maxsus profilaktika, ijtimoiy muhit, nazorat, rehabilitatsiya, huquqiy ong, profilaktik faoliyat



Bugungi kunda yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, "og'ir toifa"ga kiruvchi yoshlar bilan manzilli ishlash, ularning ijtimoiy moslashuvini ta'minlash profilaktika inspektorlarining asosiy vazifalaridan biridir. Ushbu toifadagi yoshlar ko'pincha nazoratsiz, muammoli oilalarda tarbiyalanayotgan yoki ilgari huquqbuzarlik sodir etgan shaxslar bo'lishi mumkin.

"Og'ir toifa"dagi yoshlar tushunchasi va xususiyatlari

"Og'ir toifa"dagi yoshlar deganda ijtimoiy xavfli xulq-atvorga moyil, huquqbuzarlik sodir etish ehtimoli yuqori bo'lgan yoki ilgari bunday harakatlarni sodir etgan yoshlar tushuniladi. Ularning asosiy xususiyatlari:

- ijtimoiy nazoratning sustligi
- salbiy muhit ta'siri
- huquqiy ong va madaniyatning pastligi
- bandlik muammolari

Mazkur ilmiy tadqiqot natijalari "og'ir toifa"dagi yoshlar bilan ishlash tizimi huquqbuzarliklar profilaktikasining eng murakkab va strategik yo'nalishlaridan biri ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Tadqiqot davomida olib borilgan nazariy tahlillar va amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, ushbu toifadagi yoshlarning deviant xulq-atvori ko'p omilli xarakterga ega bo'lib, u ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya, iqtisodiy sharoit, psixologik holat hamda shaxsiy motivatsiya kabi omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Shu sababli profilaktika faoliyatini samarali tashkil etish faqatgina ma'muriy choralar bilan cheklanib qolmasdan, balki kompleks, multidissiplinar yondashuvni talab etadi.

Maxsus profilaktika chora-tadbirlari

Maxsus profilaktika – bu muayyan toifadagi shaxslar yoki hududlarda huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan tizimli choralar majmui. Profilaktika inspektori quyidagi ishlarni amalga oshiradi:

- xavf guruhiga kiruvchi yoshlarni aniqlash va ro'yxatga olish



- ular bilan muntazam profilaktik suhbatlar o'tkazish
- ta'lim muassasalari va mahalla bilan hamkorlik qilish
- bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etish (sport, to'garaklar)

Yakka tartibdagi profilaktika chora-tadbirlari

Yakka tartibdagi profilaktika har bir yosh bilan individual ishlashni nazarda tutadi. Bu usul eng samarali yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Asosiy choralar:

- shaxsiy profilaktik reja ishlab chiqish
- psixologik yondashuv asosida suhbatlar tashkil etish
- ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish
- yoshning muammolarini aniqlab, ularni bartaraf etishga ko'maklashish

Mavjud muammolar

Profilaktika faoliyatida quyidagi muammolar uchraydi:

- inspektorlar yuklamasining ortiqsligi
- individual yondashuvning yetarli emasligi
- idoralararo hamkorlikning sustligi
- yoshlarning bandlik darajasining pastligi

Mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida bir qator ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi. Jumladan, profilaktika faoliyatiga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali xavf guruhidagi yoshlar ustidan monitoringni kuchaytirish, psixologlar, ijtimoiy xodimlar va ta'lim muassasalari bilan integratsiyalashgan hamkorlik tizimini yaratish, yoshlarni kasb-hunarga yo'naltirish va ularning bandligini ta'minlashga qaratilgan dasturlarni kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, profilaktika inspektorlarining kasbiy kompetensiyalarini oshirish, ularni zamonaviy pedagogik va psixologik metodlar bilan qurollantirish ham zaruriy shartlardan biri hisoblanadi.

Faoliyatni takomillashtirish yo'llari



Quyidagi takliflar profilaktika samaradorligini oshirishga xizmat qiladi:

- raqamli monitoring tizimini joriy etish
- psixolog va ijtimoiy xodimlar bilan hamkorlikni kengaytirish
- yoshlarni kasb-hunarga yo‘naltirish dasturlarini kuchaytirish
- profilaktika inspektorlarining malakasini oshirish

Chet el tajribasi va huquqiy asoslar

Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, “og‘ir toifa”dagi yoshlar bilan ishlashda kompleks yondashuv, ya’ni huquqiy, ijtimoiy va psixologik choralarni uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, AQSh tajribasida voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish maqsadida “community policing” (hamjamiyat bilan hamkorlikda ishlash) modeli keng qo‘llaniladi. Ushbu tizimda profilaktika inspektorlari maktablar, oilalar va mahalliy jamoatchilik bilan yaqin hamkorlikda ishlaydi. Huquqiy asos sifatida Juvenile Justice and Delinquency Prevention Act qabul qilingan bo‘lib, u voyaga yetmaganlarning huquqlarini himoya qilish va ularni ijtimoiy reabilitatsiya qilishni nazarda tutadi.

Germaniyada esa yoshlar bilan ishlash “ijtimoiy pedagogika” tamoyillariga asoslanadi. Bu yerda huquqbuzarlik sodir etgan yoshlar bilan ishlashda jazolashdan ko‘ra tarbiyaviy choralar ustuvor hisoblanadi. Germaniya qonunchiligida, xususan, Youth Courts Law (Jugendgerichtsgesetz) orqali voyaga yetmaganlarga nisbatan individual yondashuv, psixologik yordam va ijtimoiy moslashuv choralari qo‘llash belgilangan.

Shuningdek, Buyuk Britaniyada “Youth Offending Teams” tizimi samarali faoliyat yuritadi. Ushbu jamoalar tarkibiga politsiya, psixolog, ijtimoiy xodim va ta’lim mutaxassislari kiradi. Ular har bir yosh bilan individual ishlash orqali qayta huquqbuzarlik sodir etilishining oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshiradi. Bu tizim Youth Justice Board tomonidan muvofiqlashtiriladi.



Xalqaro darajada esa yoshlar huquqlarini himoya qilish va huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan asosiy hujjatlardan biri bu Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya hisoblanadi. Ushbu hujjatda har bir bolaning ta'lim olish, himoya qilinish va rivojlanish huquqlari mustahkamlab qo'yilgan bo'lib, davlatlardan voyaga yetmaganlar bilan ishlashda insonparvarlik va individual yondashuvni talab qiladi.

Bundan tashqari, BMT tomonidan ishlab chiqilgan "Beijing qoidalari" (1985-yil) ham voyaga yetmaganlar o'rtasida odil sudlovni amalga oshirishning xalqaro standartlarini belgilaydi. Ushbu qoidalarga ko'ra, profilaktika choralarda jazolashdan ko'ra tarbiyaviy va rehabilitatsion yondashuv ustuvor bo'lishi lozim.

"Og'ir toifa"dagi yoshlar bilan ishlash profilaktika tizimining eng muhim va murakkab yo'nalishlaridan biridir. Maxsus va yakka tartibdagi profilaktika chora-tadbirlarini samarali tashkil etish orqali yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish mumkin. Bu esa jamiyatda barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, profilaktika inspektorlarining maxsus va yakka tartibdagi profilaktika faoliyatini o'zaro integratsiyalashgan holda olib borish huquqbuzarliklarning oldini olishda eng samarali mexanizm hisoblanadi. Maxsus profilaktika orqali xavf guruhiga kiruvchi yoshlarni aniqlash, ularni tizimli nazoratga olish va umumiy ijtimoiy muhitni barqarorlashtirish imkoniyati yaratiladi. Yakka tartibdagi profilaktika esa har bir shaxsning individual xususiyatlari, ehtiyojlari va muammolarini chuqur o'rganish asosida manzilli chora-tadbirlar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Ayniqsa, psixologik yondashuv, ijtimoiy rehabilitatsiya va oilaviy muhitni sog'lomlashtirishga qaratilgan ishlar yoshlarning qayta huquqbuzarlik sodir etish ehtimolini sezilarli darajada kamaytirishi ilmiy jihatdan asoslandi.



Xorijiy tajriba tahlili ham mazkur xulosalarni tasdiqlaydi. Jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya hamda "Beijing qoidalar" kabi xalqaro hujjatlarda voyaga yetmaganlar bilan ishlashda jazolashdan ko'ra reabilitatsiya, ijtimoiy moslashuv va individual yondashuv tamoyillarining ustuvorligi belgilangan. Rivojlangan davlatlar amaliyoti ham shuni ko'rsatadiki, yoshlarni jamiyatdan ajratish emas, balki ularni ijtimoiy hayotga qayta integratsiya qilishga qaratilgan siyosat uzoq muddatli ijobiy natijalarni ta'minlaydi.

Shu bilan birga, olib borilgan tahlillar profilaktika tizimida bir qator tizimli kamchiliklar mavjudligini ham ko'rsatdi. Xususan, profilaktika inspektorlarining ortiqcha ish yuklamasi, idoralararo hamkorlik mexanizmlarining yetarli darajada shakllanmaganligi, psixologik xizmatlarning sust rivojlanganligi hamda yoshlarning bandligini ta'minlash borasidagi muammolar profilaktika samaradorligini pasaytiruvchi asosiy omillar sifatida namoyon bo'lmoqda. Bu esa mavjud tizimni modernizatsiya qilish va uni zamonaviy talablar asosida qayta tashkil etish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari yana bir muhim jihatni ko'rsatadiki, profilaktika faoliyatining samaradorligi ko'p jihatdan jamiyat institutlari o'rtasidagi hamkorlik darajasiga bog'liq. Ya'ni, oila, mahalla, ta'lim muassasalari va jamoatchilikning faol ishtirokisiz yoshlar bilan ishlashda barqaror natijalarga erishish mushkul. Shu bois profilaktika tizimini "ijtimoiy sheriklik" tamoyili asosida rivojlantirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Umuman olganda, "og'ir toifa"dagi yoshlar bilan ishlash tizimini takomillashtirish orqali nafaqat huquqbuzarliklarning oldini olish, balki yosh avlodni ijtimoiy faol, huquqiy ongli va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllantirish imkoniyati yaratiladi. Bu esa o'z navbatida jamiyatda barqarorlik, qonun ustuvorligi va ijtimoiy xavfsizlikni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, profilaktika inspektorlarining faoliyatini ilmiy asosda



takomillashtirish, ilg'or xorijiy tajribalarni milliy amaliyotga moslashtirish hamda zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish istiqboldagi ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya – 1989-yil 20-noyabrda Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan.
2. BMTning “Voyaga yetmaganlarga nisbatan odil sudlovni amalga oshirishning minimal standart qoidalari (Beijing qoidalari)” – 1985-yil 29-noyabrda qabul qilingan.
3. Juvenile Justice and Delinquency Prevention Act – 1974-yilda qabul qilingan, keyinchalik 2002 va 2018-yillarda yangilangan (AQSh).
4. Youth Courts Law (Jugendgerichtsgesetz) – dastlab 1953-yil 4-avgustda qabul qilingan (Germaniya), keyinchalik bir necha bor o'zgartirishlar kiritilgan.
5. Youth Justice Board faoliyatini tartibga soluvchi normativ asos – Crime and Disorder Act, 1998-yil 31-iyulda qabul qilingan (Buyuk Britaniya).
6. O'zbekiston Respublikasining “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida”gi Qonuni – 2014-yil 14-mayda qabul qilingan.
7. O'zbekiston Respublikasining “Ichki ishlar organlari to'g'risida”gi Qonuni – 2016-yil 16-sentabrda qabul qilingan.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar siyosatiga oid qarorlari (2017–2023-yillar davomida qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar).
9. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan “Riyod yo'riqnomasi” (Voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha asosiy tamoyillar) – 1990-yil 14-dekabr.
10. Kriminologiya va huquqbuzarliklar profilaktikasiga oid ilmiy adabiyotlar va o'quv qo'llanmalar (mahalliy va xorijiy manbalar).